



EVLYÂ ÇELEBİ SEYAHATNAMESİNE GÖRE BENEFŞE (MENEKŞE)

Benefşe [Monemvasia] According to the Travelbook of Evliya Çelebi

Bülent AKYAY*

ÖZET

Evliyâ Çelebi, Girit Savaşı'na katılmak üzere yola çıkarak 1668-71 yıllarını kapsayan dönemde bugünkü Yunanistan coğrafyasını gezmiştir. Edirne'den yola çıkan Evliyâ Çelebi, Trakya, Makedonya ve Tesalya üzerinden Mora yarımadasına ulaşmıştır. Girit'e geçmeden önce burada bulunan ortaçağların zapt edilemez kalesi Benefşe'ye de uğramıştır. Bu çalışmada Seyahatnamesi'nde Benefşe hakkında verdiği bilgiler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Evliyâ Çelebi, Seyahatname, Benefşe (Menekşe)*

ABSTRACT

Evliya Celebi travelled in Greece while he was going to participate in the Battle of Crete between the years 1668-1671. He set out from Edirne, and reached the Peloponnese peninsula through Thrace, Macedonia and Thessaly. Before going to Crete, he visited Monemvasia, which was one of the impregnable fortresses of the Middle Ages. This study evaluates the information about Monemvasia from his book of travels.

Keywords: *Evliya Celebi, The Book of Travels, Benefşe (Monemvasia)*

Evliyâ Çelebi (1611-1685) kırk yılı aşkın bir süre Macaristan'dan İran'a, Kırım'dan Habeşistan'a uzanan geniş Osmanlı coğrafyasında seyahat etmiştir. Kendini "seyyâh-ı âlem" olarak tanımlayan Evliyâ Çelebi, Seyahatnamesi ile imparatorlukta zengin maddî kültürü bütün yönleriyle tanıtmıştır. Günümüzde Yunanistan sınırları içinde kalan bölgeyi gezmeye her ne kadar ilk 1645 yılındaki Girit seferi sebebiyle Girit adasından başlamışsa da, esas Yunan ana-

* Arş. Gör. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Anabilim Dalı, Bornova – İZMİR, b.akyay@gmail.com

karasını, İyon ve Ege adalarını ve Girit'i 1668-1671 yılları arasında gezerek anlatmıştır.¹ Bu bölgelere ait verdiği bilgiler Seyahatnamesi'nin 8. kitabında yer almaktadır.² Doğu Ege adalarına ait yazdıkları ise 9. kitapta bulunmaktadır.³

Evliya Çelebi'nin Yunanistan'a seyahati 1667 yılı sonunda (10 Receb 1078 – 26 Aralık 1667) gaza niyetiyle dostları ve Ak Mehmed Paşa ile vedalaşmasıyla başlar. Girit hurbine son verecek olan Kandiye'deki Venedik garnizonuna yapılacak nihaî saldırıda bulunmak için 28 Şubat 1668'de hazırlıklarını tamamlayarak Edirne'den yola çıkar. Evliya Çelebi'nin izlediği güzergâha kabaca bakacak olursak Gümülcine, Selanik ve Tırhala üzerinden ki arada yan geziler de yaparak Mora'ya doğru yavaşça seyahat ettiğini görürüz. İzdin ve İstefe'den geçerek Eğriboz'a varır. Buradan da Atina'ya gider. Aynı yılın ortalarında Gördüs'e (Korinth) gelir ve Mora yarımadasına ulaşır. Daha sonra Kalavrita, Ballıbadra ve Holumiç üzerinden Kefalonya adasına gider. Buradan Anavarin'e gelir ve Modon, Koron, Mizistre üzerinden yazımızın konusu olan Benefşe'ye ulaşır. Benefşe'den ayrıldıktan sonra Argos ve Anabolu'ya gidecek ve buradan 22 Eylül 1668'de⁴ Girit'e doğru yola çıkacaktır.⁵

Evliya Çelebi'nin gözlemleri paha biçilmezdir. Sultan IV. Mehmed'in sarayındaki bağlantılarından kaynaklanan duruşu, her yerde ona kapıların açılmasını sağladığı için rahatlıkla kaleleri ve askerî noktaları hem inceleyebiliyor, hem de tarif edebiliyordu. Oysa bu durum, Hıristiyan bir gezgin için ilgilenmesi şüphe ile karşılanacağından pek söz konusu değildi⁶. Bu yüzden Evliya Çelebi'nin kaleler ve askerî mahaller hakkındaki gözlemleri ayrı bir önem kazanmaktadır. Kaldı ki surlu kentler ve kaleler Evliya Çelebi'nin özellikle gurur duyduğu Osmanlı kurumlarındandır. Bir yerdeki istihkâmları anlatırken bölgenin topografyasına göre nasıl konumlandırıldıkları, düşmanın avantaj sağlayabileceği yakın tepeler veya yüksek nok-

¹ Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnamesi'nin gerek Yunanca çevirileri ve gerekse de Yunan coğrafyasına ait Seyahatname kaynaklı çalışmaların Mart 2011 tarihli listesi için bkz. <http://www.bilkent.edu.tr/~tebsite/kaynaklar/evliya.pdf>. Yine Yunanistan coğrafyasına ait başka bazı çalışmaların listesi için ise bkz. **Οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668-1671)** [Seyahatname Yunanistan Faslı (1668-1671)] Πελοπόννησος, Νησιά Ιονίου, Κρήτη, Κυκλάδες, Νησιά Ανατολικού Αιγαίου, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σημειώσεις: Δημήτρης Λούπης [Giriş, Çeviri, Notlar: Dimitris Loupis] Αθήνα 2005. Yunanistan coğrafyasına ait çevirilerin değerlendirmesi için ise bkz. Dimitris Loupis, "Το Οδοιπορικό του Εβλιά Τσελεμπί ή οι Βιβλιογραφικές Περιπέτειες μιας Περιήγησης", [Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnamesi veya Bir Gezinin Bibliyografik Maceraları], **Η Καθ'ημάς Ανατολή** [Bizim Doğu], 3, 1996, 173-185.

² Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî, **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini, VIII. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003. (Buradan sonra kısaca **Seyahatname** olarak kullanılacak ve kitap numarası belirtilecektir.)

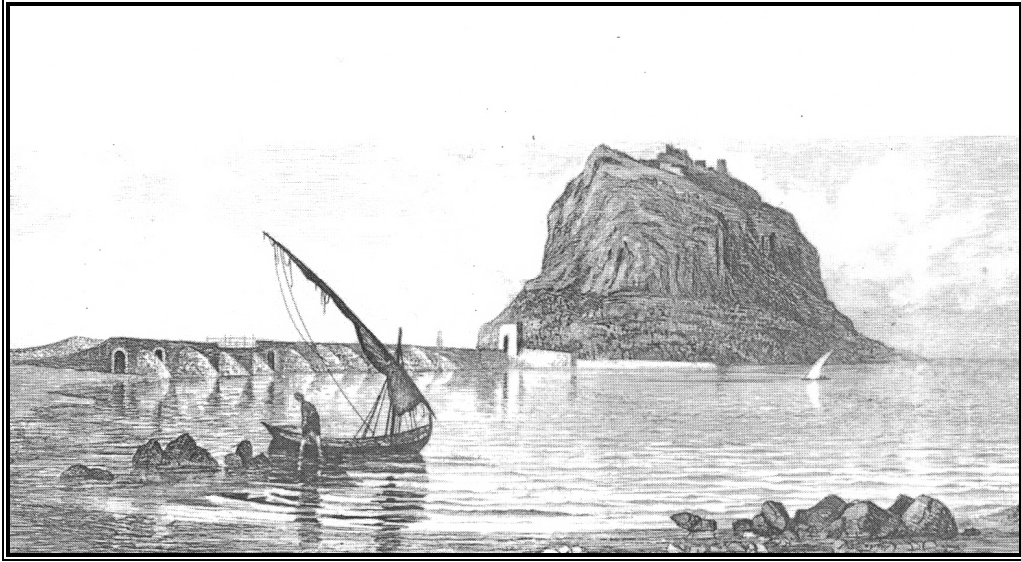
³ **Seyahatname**, IX. Kitap.

⁴ Seyahatnamede tarih 15 Rebiülahir 1078 – 4 Ekim 1667 olarak verilse de, aslında 15 Rebiülahir 1079 - 22 Eylül 1668 olması daha uygun görünmektedir. **Seyahatname**, VIII. Kitap, s. 170.

⁵ **Seyahatname**, VIII. Kitap.

⁶ Pierre MacKay, "Acrocorinth in 1668, A Turkish Account", **Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens**, Vol. 37, No. 4, Oct-Dec. 1968, s. 387.

tararın (havale) mevcudiyeti, surların, mazgallı siperlerin ve hendeklerin boyutu ve durumu, kapıların sayısı ve konumu gibi belli soruları yanıtlamaya çalışırdı. Kalede bulunan yapılar (imaret, camiiler, hamamlar, evler) ve su kaynakları hakkında bilgi verir, topların ve cephanenin durumu ile kale komutanının (dizdar) kim olduğu ve askeri birliğin (kul) büyüklüğü ve durumuna değinirdi.⁷



Resim 1: Benefşe (Monemvasia) Gravürü⁸

Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği Benefşe ya da diğer adıyla Monemvasia, Mora yarımadasının en doğuda bulunan parmağı andırır yarımadası üzerinde yer alır. Zapt edilemez yalçın bir kayanın üzerinde yer alan hisarıyla korunan muhteşem bir limana sahip kayanın aşağısındaki bu küçük kale-kasaba günümüzde büyük oranda terk edilmiştir. Üç yanı deniz, bir yanı dar ve kumluk kanal ile anakaraya bağlıdır. Bu kumluğun üzerine açılıp kapanan yaklaşık 200 m uzunluğunda bir köprü yapılmıştır. Kasabanın zengin ve hareketli bir tarihi vardır. Ortaçağlarda Benefşe, “Zapt edilemez bir kale”, “Hellenizm’in Kutsal Kayası”, “Yunanistan’ın Cebel-i Tarık’ı” ve “Kaya” lakaplarına sahip adı çıkmış bir korsan yuvası idi. Osmanlı Devleti tarafından elde edildikten sonra stratejik öneme sahip bir kale ve nahiye merkezi oldu. Askerî önemi büyük kalesi 300 m genişliğinde 1000 m uzunluğunda bir alana sahiptir. Benefşe'nin yukarısı, yani kalesi yaklaşık 200 m yükseklikte denize bakan düzlükte, aşağı kesimi ise kayalığın güney kıyısında denize doğru yönelen dar bir arazi parçası üzerinde bulunuyordu.⁹

⁷ Robert Dankoff, *Seyyah-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünya'ya Bakışı*, Çev. Müfit Günay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 118.

⁸ Thomas Wyse, *An Excursion in the Peloponnesus in the Year 1858*, Vol. 1, London 1865.

⁹ Machiel Kiel, “Menekshe”, *Encyclopedia of Islam, 2nd Edition*, Vol. VI, Leiden 1991, s. 1013; Ramsay Traquair, “Laconia I: Medieval Fortresses”, *The Annual of the British School at Athens*, Vol. 12 (1905/1906), s. 270; <http://en.wikipedia.org/wiki/Monemvasia> (19.12.2011)

Benefşe, Lakonia kıyılarına yakın bir yerde denizden yükselen yalçın bir kayanın üzerinde inşa edilmişti. Antik dönemde bu kaya küçük Minoa dağlık burnunun ucuydu. Bizans'ın erken dönemlerinde yerli ahali Avar-Slav istilacılardan kaçarak buraya sığındı. Berzalı keserek kayayı ada haline getirdiler ve bu güvenli ortamda kasaba büyüdü. Daha sonra kayayı anakaraya bağlayan bir köprü yapıldı. Bu köprü tek giriş noktası olduğundan kasaba "tek giriş" anlamına gelen *μόνη (tek) εμβασία* (giriş) *Μονεμβασία*, yani Monemvasia adını aldı. Bir diğer eski adı da biraz daha farklı bir söylenişle *Μονοβασία* Monovasia idi ki yazılı belgelerde bu şekliyle geçtiği gibi yöre halkı tarafından bugün de kullanılır. Kasaba, 1540 yılında ellerine geçinceye kadar yaklaşık 200 yıldan fazla bir zaman diliminde, Pirî Reis'de de yer aldığı gibi, Osmanlı Türkleri tarafından Monavasya, Manavasiya ya da Manavaşiya olarak adlandırılır. Bu tarihten sonra ise Türkçe olarak tekrar isimlendirilir ve Benefşe (Menekşe) adını alır. Bu isim de esasen Yunancasının bozulmuş halidir.¹⁰

Benefşe'nin (Monemvasia) Kısa Tarihi

Mora yarımadasının Güneydoğusunda Malea Burnu'nun 20 mil kuzeyinde bir ada kasabası olan Monemvasia, İtalyanlar tarafından Malvasia, Fransızlar tarafından da Malvoisie olarak adlandırılmıştı. Günümüzde neredeyse unutulmuş bir yer olsa da, elan adı burada üretilen ve Avrupa'nın çeşitli dillerinde Malvasia, Malvasier, Malvoisie ya da Malmsey adı verilen sert tatlı şarap¹¹ ile yaşamaktadır. Bir zamanlar Monemvasia çok önemli bir deniz ticaret yolu üzerinde büyük bir liman ve ticaret merkezi ve aynı zamanda tarihte hiç de küçük rol oynamamış zapt edilemez bir kale idi. Ege Denizi'ne Batı'dan girişin muhafızı olarak adeta Yunanistan'ın Cebel-i Tarık'ı idi.¹²

Monemvasia, tarih içerisinde istikrar derecesinde tekrarlanan savaşlar, Doğudan ya da Batıdan gelen istilalara direndi. Her zaman Yunanistan'ın başarılı fatihlerine en son boyun eğen yer oldu. Geç bir ortaçağ kaynağı, 6. istilacı yüzyılda Avarlardan kaçan mültecilerin kıyıda güçlü ve ulaşılamaz bir yer bulduğunu ve kendi piskoposlarıyla yerleştiklerini ve tek girişinden dolayı buraya Monemvasia adını verdiklerini yazar. Burası Epidauros Limera antik kenti yakınlarındaydı. 15. yüzyıldaki Bizans tarihçisi Phrantzes, Bizans İmparatoru Maurikios'un (582-602) hükümdarlığının ilk yılı olan 582-583'de kurulduğunu yazar. Kasaba büyük günlerini ileride 13. yüzyılda İstanbul'dan gelen Bizans güçlerinin Mora'ya ana giriş noktası olduğunda yaşayacaktır. Maurikios tarafından Monemvasia, 34. sırada bağımsız metropolitlik haline getirildi. Kasaba 9. yüzyıldan itibaren Bizans tarihinde ön plana çıkmaya başladı. Haçlı Seferleri başladığında Bizans'ın Komnenos hanedanına mensup imparatorları

¹⁰ Wittek, *agm*, ss. 601-602; Kiel, *agmd*, s. 1013.

¹¹ Malmsey şarabı ve Mora'da şarap üretimi hakkında geniş bilgi için bkz. Evangelia Balta, Yücel Dağlı, "Evliyâ Çelebi'ye göre Mora Yarımadası ve Girit'te Bağcılık ve Şaraplar", Çev. R. Ashlan Aksoy Sheridan, *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar*, Haz. M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, ss. 103-114.

¹² Paul Wittek, "The Castle of Violets: From Greek Monemvasia to Turkish Menekshe", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol. 20, No 1/3, 1957, s. 601; William Miller, "Monemvasia During the Frankish Period (1204-1540)", *The Journal of Hellenic Studies*, Vol. 27, (1907), s. 230.

Monemvasia'nın avantajlı konumunu Batı'ya karşı ileri karakol olarak kullanmaya başladılar. Şehre büyük oranda kendi kendini idare etme imtiyazı verildi. Bu da doğadan gelen muazzam savunma gücüyle şehir sakinlerinde, direniş ruhu ve Ortaçağ Yunanistanı'nda pek görülme-yen siyasî sorumluluk geliştirdi.¹³



Resim 2: Mora Haritası

1147 yılında Monemvasia, Sicilya Normanlarından gelen ilk saldırısını geri püskürttü. 1204 yılındaki IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul'un Haçlılar tarafından ele geçirilmesiyle Bizans İmparatorluğu işgalciler tarafından paylaşılmıştı. İstanbul merkezli Latin imparatorluğu kurulmuştu. Mora tarafları da Akhaia Prenslığı olarak Frankların hissesine düşmüştü. 1204'den sonra Monemvasia, Bizans'ın Avrupa'da elinde kalan tek toprağı idi.

Prens Geoffrey I. Villehardouin'in başlattığı saldırılardan sonra oğlu II. Geoffrey Monemvasia'nın fethi meselesiyle ilgilenmeye devam etti. Fakat bu fetih Villehardouinlerin üçüncüsü olan William'a nasip oldu. Prens William 1245'de, Mora'da Franklar için sürekli rahatsızlık yaratan ve deniz yoluyla rahatsız edilmeden İznik'teki Bizans İmparatoru ile irtibat sağlayan Hellenizm'in bu kutsal kayasına yönelik kuşatma hazırlıklarına başladı. Fakat Venedik'in denizden vereceğı destek olmadan bu işin başarılamayacağı görüldü. Mora'nın

¹³ Kevin Andrews, **Castles of the Morea**, Adolf M. Hakkart, Amsterdam 1978, s.196; Miller, **agm**, s. 230; Kiel, **agmd**, s. 1013.



Franklar eline geçmesinden yarım asır kadar sonra denizden ve karadan üç yıllık uzun bir kuşatmanın ardından tüm erzakı tükenince 1248'de William Villehourdin'e bağlı Frank ve Venedik ortak gücüne teslim oldu. Teslim olurken bile ahali deniz hariç tüm feodal hizmetlerden muaf olma şartını kabul ettirebildi. Kaleye Frank garnizonu yerleştirildi ve kasabada Korinth'e bağlı Latin piskoposluğu kuruldu.¹⁴

Franklar şehri 14 yıl ellerinde tutabildiler. 1259 yılında Pelagonia Savaşı'nda esir düşen William'ın fidyesinin bir kısmı olarak Bizanslılara geri döndü. İznik İmparatoru VIII. Mikael Palaiologos'un 1259'da Manastır yakınındaki Pelagonia Savaşı'nda Latinleri mağlup etmesinin ardından İstanbul'u tekrar ele geçirek Bizans'ı ihya etmişti. 1261'de başkentini kaybeden İstanbul'daki son Latin İmparatoru II. Baldwin İtalya'ya giderken Monemvasia'ya uğradı. Bu savaşta esir düşen Akhaia Prensi William için Maina ve Mistra ile birlikte Monemvasia 1262'de VIII. Mikael'e verilecek fidye-yi oluşturdu. Bizanslılar bu üç yer ile Mora'da yarımadanın tümünü geri alabilecek bir köprübaşı elde etmiş oldular. Hemen burada bir Bizans eyaleti kurulunca Monemvasia'nın ortaçağlardaki önemi bu tarihten sonra başladı. Şehir, İmparatorluk valisinin merkeziydi. Monemvasia, uzun ve bitkin mücadele olan Mora'nın geri alınması sırasında ilk kez Bizanslıların ana sıçrama tahtası haline geldi. 1263'de başlayan savaş ile yeni Mistra Despotluğu'nu güçlendirmek için Ceneviz gemileriyle getirtilen aralarında Anadolu'dan 3500 ücretli Türk askerinin de bulunduğu İmparatorluk güçlerinin karaya çıkış yeri, Frank prensliğine saldırının karargâhı ve Venediklilerin ticaret yolu üzerinde giderek artan korsanlığın merkezi oldu. Monemvasia'nın Bizans valisinin aynı zamanda Atina Frank Dükalığı'na ölümcül darbeyi indiren Katalanlar üzerinde otoritesi vardı. 14. yüzyıl başlarında Monemvasialı korsanlar Katalanlardan Salamis adasını ele geçirdiler ve bir süre haraca bağladılar.¹⁵

Monemvasia'nın doğal yapısından kaynaklanan üstünlüğü, VIII. Mikael'in bahşettiği mâlî imtiyazlarla arttı. Bu da kenti İmparatorluğun İstanbul'un Batısındaki başlıca şehri haline getirdi. 1293 yılında dindar oğlu II. Andronikos bu mâlî imtiyazları tanıdığı gibi dinî imtiyazlar vererek kentin piskoposluk makamını tüm Mora üzerinde yetki alanına sahip metropolitlik derecesine yükseltti. Sonra bu metropolitlik İmparatorlukta 10. makam seviyesine yükseldi ve 17. yüzyıla kadar Modon, Koron ve Androussa piskoposlarını atama yetkisine sahip oldu. Kaledeki Agia Sofia kilisesini de inşa ettirdi.

¹⁴ Kenneth M. Setton, **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, Vol.I, The American Philosophical Society, Philadelphia 1976, ss. 26, 36-38, 63, 68-69; Andrews, **age**, s. 197; Miller, **agm**, s. 231; Kiel, **agmd**, s. 1013; Wittek, **agm**, s. 602.

¹⁵ Setton, **age**, I, ss. 85-99; Andrews, **age**, s. 197; Miller, **agm**, s. 232 ve 234; Kiel, **agmd**, s. 1013; Wittek, **agm**, s. 602; Levent Kayapınar, "Yunanistan'da Osmanlı Hâkimiyetinin Kurulması (1361-1461)", **Türkler**, C. 9, Ankara 2002, s. 187 ve 191; Yusuf Ayönü, **Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009, s. 74.

Alınan pratik ekonomik tedbirler Monemvasia'yı Bizans Morası'nın ticarî başkenti kılarak Venediklilerin Mesenya'daki iki merkeziyle (Modon ve Koron) rekabet etmesine imkân verdi. III. Andronikos zamanında, 1332'de Monemvasialıları Mora pazarlarında vergiden ve zorunlu işten muaf kılan daha ileri muafiyetler ve onlara İmparatorluğun büyük kısmıyla serbest ticaret yapabilme hakkı verildi. Şehrin refahı tüm Avrupa'ya ihraç edilen Malvaise ya da Malmsey şarabı ile daha da arttı. Fakat şehrin sahip olduğu refah düşmanlarının dikkatinden kaçmadı.¹⁶



1292 yılında Aragon Kralı James'in meşhur Amirali Roger de Lluria, babası Kral Peter'e İmparatorun söz verdiği halde dilemediği özrü bahane ederek Monemvasia'ya saldırdı ve şehri yağmaladı. İleri gelenler ve ahali mülklerini ve hatta metropolitanlarını aşağıdaki kasabada düşmanın insafına bırakarak yukarıdaki zapt edilemez hisara sığındılar. 10 yıl sonra Katalanların lideri Roger de Flor'un doğuya giderken yolu düştü. İmparator Andronikos'tan burada ödemelerinin ilk taksidini alacaklardı.¹⁷

Böylesi refah içindeki bir yer gayet doğal olarak 14. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'daki Türk korsanların da, İzmir'deki Gazi Umur Bey'in liderliğinde, saldırı hedefi haline geldi. Onun akınlarından bahseden Enveri'nin Düsturnamesi böylelikle kasabayı zikreden ilk Türk kaynağı oldu. Bu kaynakta kasabanın adı Monavasya olarak geçti.¹⁸

Monemvasia'nın faydalandığı en önemli menfaat Bizans'ın bürokratik ve merkezî otoritesinden neredeyse bağımsız olarak kendi idaresini ve kurumlarını geliştirmek oldu. Fakat Monemvasia'nın önde gelen aileleri birliğe ihtiyaç duyulduğu sırada Mistra Despotluğu'ndaki huzursuzluğun başlıca unsurları arasında yer aldılar. 1381-82'de kasaba Bizanslı Kantakuzen ve Despot Theodoros arasındaki savaş sırasında yerel asil ailelerden biri olan Paul Mamonas liderliğinde kendini bağımsız kıldı. Theodoros 1391-1392 arasında kenti geri aldı, Mamonas'ı kovdu ve Komnenos İmparatorlardan beri gelen şehir imtiyazlarını tasdik etti. I. Bayezid Mayıs 1394'de tüm vassallarını Serez'de bir araya topladığında Despot Thomas da bu toplantıya katıldı. Argos ve Monemvasia'yı vereceğine dair söz verdiyse de yerine getirmedi. 14. yüzyıl sonunda Bizanslılar Mora'nın tamamına yakını ele geçirmeye başlayınca o güne kadar eşsiz değere sahip şehre ciddi rakipler çıkmaya başladı. 1397'de I. Theodoros Palaiologos güçlü Korinth kalesini ele geçirinca buradaki eski metropolitlik makamını tekrar kurdu. Monemvasia'ya ait iki piskoposluğu buraya bağladı. Tabii ki Monemvasialılar bundan rahatsız oldu. Despot I. Theodoros Mamonas'ı şehirden sürünce o da Sultan Bayezid'e sığın-

¹⁶ Andrews, **age**, s. 197; Miller, **agm**, s. 233.

¹⁷ Miller, **agm**, s. 234; Kiel, **agmd**, s. 1013; Ayönü, **age**, ss. 30-31.

¹⁸ Wittek, **agm**, s. 602.

mişti. Yıldırım Bayezid'in Osmanlı birliklerinin yardımıyla Paul Mamonas Bizans Despotu'nun aşağılanmasına sebep olur halde geri döndü.¹⁹

Monemvasia için ciddi tehdit Balkanlarda Osmanlı gücünün Mora istikametinde yayılmasıyla ortaya çıktı. Osmanlı fetihleri arifesinde 1442'de II. Theodoros Monemvasia'nın eski imtiyazlarını yeniledi. 14. yüzyılın sonlarında Osmanlı akınları ve seferleri Mora'ya ulaştı ve bölgeyi tahrip etti. Sonraki yüzyılda ise bu akınlar daha sık ve tehlikeli hale geldi. Osmanlı Sultanı II. Mehmed 1458'de ve ardından tekrar 1460 yılında Mora Despotluğu üzerine yürüdü. Son Bizans İmparatoru'nun kardeşleri olan Thomas ve Demetrios Palaiologos adlı iki despot birbirleriyle mücadele ediyorlardı. II. Mehmed, Mistra düştükten sonra Mora'yı istila etti. Demetrios Monemvasia'ya sığınmak zorunda kalmıştı. Burada karısı ve kızını bırakarak kaçtı. Ardından kendini Sultanın maiyeti arasına katarak Sultan'ın haremine kızını vermişti. Bunun üzerine Monemvasia'ya Rum ve Türklerden oluşan bir heyet gönderilerek prensesin ve annesinin Sultan'ın yanına götürülmesi ve kasabanın da teslim olması istendi. Kadınlar kendi rızalarıyla teslim edilseler de Monemvasia teslim olmayı kabul etmedi. Bu cesaretin sultanın hoşuna gittiği söylenir. Osmanlılar herhangi bir saldırı düzenlemeden geri çekildiler. Ardından Monemvasia, Rumların son umudu olarak diğer despot Thomas'a döndü fakat kısa süre sonra o da mücadeleden çekildi ve Korfu'ya gitti. Monemvasia, iyi korunan müstahkem kayalık adasının güvenliğinden emin, savunmasını Katalan bir korsan lideri olan Lope de Baldaja'ya bırakacak kadar zengin, Batı'nın mutlak yardımını alacak kadar kendini önemli hissederek, hiçbir Rum kasabasının göze alamayacağına, bağımsızlığa cesaret etti. Fakat özgürlüğüne düşkün ahali Baldaja'ya fazla katlanamadı. Daha sonra Thomas'ın rızasıyla kaleyi Papa II. Pius'a teslim ettilerse de Papalık bayrağı uzun süre burçlarda dalgalanamadı. Ortodoks ahali Papa'nın geçici bir dominyonu olmaktan sıkılarak Levant'taki en güçlü deniz gücü olan Venedik idaresini tercih etti. 1463-1479 Osmanlı-Venedik savaşının başlamasıyla Ege Denizi'nde Venedik donanmasının görünmesi şehre bu fırsatı verdi. Monemvasia, tek başına ağır Türk baskısına daha fazla direnemeyeceğini hissederek kendisini savaşın ilk aşamasında filoları muzaffer olan Venediklilerin koruması altına koydu. Cumhuriyet kayaya güçlü bir garnizon yerleştirdi. 21 Eylül 1464'de Venedik Senatosu aldığı kararla buraya her iki yılda bir seçilecek Podesta tayin etti.²⁰

Bu ilk Venedik idaresi 76 yıl sürdü. Venedikliler için bu kazanım Doğu Mora'daki Nauplia (Anabolu) ve Ege Denizi'ndeki adalara paha biçilmez bir bağlantı anlamına geliyordu. Yeni ve özenli hazırlanmış istihkâmlarla adanın gücünü arttırdılar. Türklere karşı yaptıkları tüm savaşlarda kale bütünüyle onları haklı çıkardı. 1479 yılında harbe son veren Osmanlı-Venedik barışı ile, anakarada 1463'de Türklerden ele geçirilen ve kilise otoritelerinin alacaklarının çoğunu tahsil ettiği, yaşayanlarının emlakı bulunan ve şehri beslemek için gerekli

¹⁹ Andrews, *age*, s. 197; Miller, *agm*, s. 235; Kiel, *EP*, s. 1013-14; Kiel, *TDVIA*, s. 435; Donald Edgar Pitcher, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası*, Çev. Bahar Tırnakçı, 3. bsk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 82.

²⁰ Setton, *age*, II, ss. 196-197, 224-225; Wittek, *agm*, s. 603; Andrews, *age*, s. 198; Miller, *agm*, ss. 236-237; Kiel, *EP*, ss. 1013-14; Kiel, *TDVIA*, s. 435; Kayapınar, *agm*, ss. 192-193; Pitcher, *age*, ss. 130-131; *Yorgios Sfrancis'in Anıları, Chronicon Minus*, Çev. Levent Kayapınar, Kitabevi, İstanbul 2009, s. 330-342 ve 362.

tahılın yetiştirildiği Mora'daki kara kıyı şeridi ve Vatika kalesi Venediklilerin elinde kaldı. Kayanın kendisi hiçbir şey üretmiyordu. II. Bayezid döneminde yaşanan bir sonraki Osmanlı Venedik Harbi sırasında (1499-1502) Koron ve Modon düşerken Monemvasia zapt edilmezliğini tekrar kanıtladı. Türklerle harbin devamında anakara üzerinde Monemvasia'ya tabi Rampano ve Vatika kaleleriyle, anakarada bulunan yerler ve önündeki kıyı şeridi kaybedildi. Bundan sonra tüm yiyecek Vatika'yı ele geçirmiş ve kale olarak kullanmaya devam eden Osmanlı kontrolündeki anakaradan ithal edilmeye başladı. Buralara ait 1528 tarihli Tahrir kaydı bir dizdar ve 36 kişilik garnizon ve hizmeti karşılığında olağanüstü vergilerden ve cizye ve ispençeden muaf 15 kişilik Rum yardımcı gücünden bahseder.²¹



Resim 3: F.De Witt, Beneşe Gravürü²²

Monemvasia'nın Osmanlılar Tarafından Ele Geçirilmesi ve Beneşe Adını Alması

1502-03 Antlaşmasıyla sadece Nauplio (Anadolu) ve Monemvasia birkaç on yıl daha Venediklilerin elinde kaldı. Ada zapt edilemezliğini sürdürüyordu. Venedik Podestası daha ziyade askerî vali haline gelmişti. Venediklilerin Levantta tedricen azalan ticareti Monemvasia'yı karanlığa sürüklemeye başladı. Fakat 1537'de başlayan bir sonraki Osmanlı-Venedik Harbi 1540 yılında kaybedilince Venedikliler halen fethedilememiş bu kaleyi barış antlaşmasının bir şartı olarak Osmanlılara verdiler. Daha sonra Türkler bu kayayı ele geçirme girişimi-

²¹ Setton, *age*, II, ss. 328-330, 514, 521-523; Wittek, *agm*, s. 603; Andrews, *age*, s. 198; Miller, *agm*, ss. 238-239; Kiel, *EP*, ss. 1013-14; Kiel, *TDVİA*, s. 435.

²² F.De. Witt, Amsterdam 1680. <http://en.wikipedia.org/wiki/Monemvasia> (19.12.2011)

minde bulunan ilkin 1564'de Malta Şövalyelerine ve daha sonra 1653'de kasaba dışında iki kaleyi ele geçirmelerine rağmen Venediklilere karşı savunmayı başaracaklardı.²³

Sadrızam Lütü Paşa (Temmuz 1539-Mayıs 1541) Venedik heyeti ve Fransız arabulucularla uzun müzakerelerden sonra 28 Temmuz 1540 tarihinde Venedik'in 200.000 duka altın ödemesi ve Mora'da halen Venediklilerin elinde bulunan ve son Venedik üsleri olan iki kaleyi, biri Anabolu (Napoli di Romania, Nauplia) ve diğeri Manavasiya, Osmanlılara bırakan antlaşmayı yapmasından sonra barış sağlandı. Antlaşmaya göre Venedikliler topraklarını, kilise çanlarını, diğeri teçhizatlarını, kaledeki subay ve askerlerini istedikleri yere götürmesine ve hatta ahalden isteyenlerin de istediği yere gitmesine müsaade edildi. Ayrılmak isteyenler başka Venedik topraklarına iskân edildiler. Mamonas ailesi ahfadı Zante-Zakynthos adasına, diğeri Korfı, Kefalonya, Girit veya Kıbrıs'a yerleştirildiler. Bir kısmı daha sonra geri dönerek Osmanlı tebaası oldular. 24 Kasım 1540'da Mora Sancak Beyi Kasım Paşa'nın adamı olan Subaşı Yunus, Alessandro Contarini'den Menefşe'yi kasabayı (varoş) ve hisarını boş olarak teslim aldı. 21 Kasım'da da Anabolu teslim alınmıştı. Barış antlaşmasında Manavasiya olarak geçen kasabanın adı, Subaşı Yunus'un haftalar sonraki teslim belgesinde Menefşe olarak geçti. Türklerin, kasabanın yeni hâkimleri olarak kasabaya kendi dillerinde yeni bir ad verdikleri görülmektedir. Menefşe'den ziyade Farsçadan geçen ve daha popüler Türkçe formu olan Benefşe kullanıldı.²⁴

Piri Reis'in Sultan Süleyman için 1520'de hazırladığı ve 1525'de tamamladığı Kitab-ı Bahriye'nin genişletilmiş ikinci halinde Monemvasia'nın Osmanlı idaresine geçmesinden 15 yıl öncesinde bir haritada Kal'a-yı Manavaşiya, diğeri haritada Kal'a-yı Menevaşiya okunmaktadır. Hatta Malea Burnu için de Kavı Maliya, Benefşe Burnu geçer. Bu metinde kasaba Osmanlılar için hala Manavaşiya iken yakınlarındaki Malea burnu Benefşe'dir ki kasabanın Yunanca adının bozulmuş halidir.²⁵

Osmanlı dönemi metinlerde Benefşe veya Menekşe olarak yer almaktadır: Kale-i Benefşe, Menekşe hisarı, Benefşe kasabası vb.²⁶ Hatta Menefşe ara formu da vardır. Evliyâ Çelebi de 10 ciltlik eserinde kasaba ve kale için hem Benefşe hem de Menekşe adını birlikte kullanmıştır. 1589 yılında III. Murad'a giden Fas elçisi Menekşe'den geçmiş ve 1590'da dönüşte yine buradan geçerken kasabanın adını, buranın menekşe çiçekleriyle dolu olmasıyla açıklamaya çalışmıştır. Evliya Çelebi de Seyahatnamesinde Benefşe'ye halk dilinde Menekşe dendiğini belirtir. Dağlar, beller ve Tsakona nahiyesi menekşe ve diğeri çiçeklerle adeta süs-

²³ Setton, *age*, III, ss. 448, IV, s. 843; Wittek, *agm*, s. 603; Andrews, *age*, s. 198; Miller, *agm*, ss. 238-239; Kiel, *EI*², ss. 1013-14; Kiel, *TDVİA*, s. 435; Pitcher, *age*, s. 131 ve 167.

²⁴ Wittek, *agm*, ss. 604-605, 608; Miller, *agm*, s. 239; Kiel, *EI*, s. 1014; Kiel, *TDVİA*, s. 435; Setton, *age*, III, s. 449-451.

²⁵ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*, Ed. Bülent Arı, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002, ss. 227-228 ve 231; Wittek, *agm*, s. 609 ve 611.

²⁶ Bu durum için verilebilecek örneklerden biri için bkz. Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, Haz. İdris Bostan, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008, s. 64, 127, 134-135 ve 141.

lendiğinden ve menekşe kokusu insanın dimağını kapladığından bu kaleye Benefşe dendiğini yazar.²⁷

“Evvelâ bu kal'a-i Benefşe'ye elsine-i nâsda Menekşe derler. Lisân-ı Freng'de (---)dir, lisân-ı Rûm'da (---) dir, ammâ lisân-ı kavm-i İslâm'da Benefşe'dir. Vech-i tesmiyesi oldur kim dağların ve bellerin ve Çakona nâhiyesi ellerin cümle benefşe ve zerrîn ve müşk-i rûmî ve ada soğanı zeyn edüp benefsec râyihası âdemin demâğın mu'attar etdiğinden bu kal'aya Benefşe derler.”

Bu suretle şüphesiz “tek giriş” kasabası “menekşe çiçeği” kasabası haline gelmiş oldu. Muhtemelen Nauplia gibi Monemvasia'nın da antlaşma hükümleri gereği boş olarak teslim edilmesi ve ahalinin de pek çoğunun kasabayı terk etmesi yüzünden yabancı unsurlarla yeniden iskân yapılması yeni bir isim vermek için uygun fırsat vermiş olsa gerektir.²⁸



Resim 4: Kitab-ı Bahriye'den Anabolu Körfezi ve Benefşe²⁹

Benefşe'nin elde edilmesine, antlaşma müzakerelerinde büyük payı olan Lütfi Paşa dâhil Osmanlı tarihçileri tarafından kısaca değinilmiştir. Osmanlı fethinden sonra kasaba Batı'nın ileri karakolu olmaktan çıktı. Ticarî topluluğu da önemini yitirdi. Nüfusu Bizans – Venedik dönemlerine göre daha az olsa da, artık daha çok askerî olmalıdır. 1573-74 tarihli Mizistre (Mistra) sancağının İcmal Defteri TD 565, Dizdar komutasında 104 asker ve Ser-i Topcıyan komutasında 6 topçudan kale muhafızı olarak bahseder. İmparatorluk hassı olan kasabanın toplam vergi geliri 28.668 akçe idi ki bunun 6.000'i liman vergisinden geliyordu. 1540 ve 1570 tarihleri arasında kasaba Mora sancağının bir parçasıydı ama bu tarihten sonra, 1571'deki İnebahtı (Lepanto Savaşı) felâketi ardından, deniz aşırı akınlara daha çabuk tepki verebilmek niyetiyle yeni oluşturulan Mizistre sancağına dâhil edildi. 1570'lerde kasabanın

²⁷ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 158.

²⁸ Wittek, agm, ss. 606-607.

²⁹ Pirî Reis, age., s. 227.

bir ölçüye dek kendini toparladığı görülür. 1583 tarihli nüfus kaydı TD 603, toplam 30.000 akçe vergi geliri, 320 gayr-ı müslim hane halkı, 191 bekârla Mizistre'deki dört kazadan biri olarak değinir. Buna göre garnizon ve aileleriyle birlikte kasabanın küçük yaşanabilir alanı için göreceli olarak yaklaşık 2500 kişi gibi büyük bir toplam nüfus verilir. Mahallî Hıristiyanlardan yedisi vergi indirimi karşılığında kaleye barut teslim ediyordu. Tek bir Müslüman yerleşimci kaydedilmedi. Ekonomik faaliyetlerden elde edilen verginin büyük kısmı liman vergileri 7.500 akçe, pazar vergisi 5.000 akçe ve diğer faaliyetlerden 4.725 akçe kalıyordu. Keten, şarap ve zeytinyağı miktarları bu sektörlerin Benefşe'deki önemini bize anlatır. Tahıl bütünüyle anakaradan ithal edilmek zorundaydı. Bu ziraî ürünler üzerindeki vergi kasabanın anakara üzerinde bazı emlakı olduğunu gösterir.³⁰

Girit Savaşı sırasında (1645-1669) Venedikliler 1653'de Benefşe'yi ele geçirmek istedilerse de başarısız oldular. Deniz kıyısında aşağı plato üzerindeki kasaba, bu fırsattan istifade yeni duvarlar ile çevrelendi ki Evliyâ Çelebi yeni duvarları anlatır ve Sultan IV. Mehmed'in işi olduğunu söyler. Savaşın sebep olduğu tehlikeli ve kritik durum kasabanın garnizonunun artmasına da yansır. 1669-70 tarihli bir Osmanlı bütçesine göre yeni inşa edilen Batı ve Doğu surları için gereken askerler ve topçularla 523 kişi bulunuyordu. Bu büyük garnizonun yıllık harcaması, bölgenin cizyesi ve Benefşe'nin kendi liman gelirleriyle karşılandı. Bütçe, aynı zamanda aşağı kasabanın duvarlarının tamirine de değinir.³¹

Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi'ne Göre Benefşe

Evliyâ Çelebi, Seyahatnamesinde Benefşe'den ilk kez 1645 yılındaki Girit Seferi hazırlıkları sırasında bahseder. Rumeli sancaklarına bağlı askerlerin Girit'e gitmek üzere Benefşe kalesinde gemilere binmelerinin emredildiğini yazar.³²

“Beri cânibden eyâlet-i Rûmeli eyâletine mutasarrıf (---) Paşa, kapusu askeriyle ve eyâletinde olan yigirmi dörd sancak beği askerleriyle cümle erbâb-ı zü'amâ ve erbâb-ı timar yigirmi iki bin seksen asker cebelüleri ve beldârları ile cümle yigirmi yedi bin asker olup Boğazhisâra gitmeğe me'mûr oldular. Ve Mora ve Sirem ve Semendire ve Bosna ve Hersek sancakları Mora cezâresinde Benefşe kal'asında gemilere girmeğe me'mûr oldular.”

Evliyâ Çelebi, Benefşe'yi ise ilk kez 30 Nisan 1645'de İstanbul'dan denize açılan donanma ile birlikte Girit'e giderken görmüştür. Yolda Anabolu'ya uğrarlar, buradaki asker ve levazımatı alırlar. Bir gün burada kalmalarına rağmen istediği halde Anabolu kalesini temaşa edemez. Buradan hareket ederek Benefşe'ye gelirler. Burada fazla kalmadan Rumeli Beylerbeyi Küçük Hasan Paşa ve limandaki askerleri hemen alarak aynı gün Girit'e doğru yola çıkarlar. Bu Evliyâ'nın Benefşe'yi ilk görüşüdür.³³

“Anapolya dahi derler, Mora cezâresinde limân-ı kebîrinin nihâyetinde bir yalçın kaya üzre sa'b u metîn kal'adır. Ammâ murâd [u] merâmımız üzre temâşâ edemedik. Bu

³⁰ Kiel, **EI²**, s. 1014; Kiel, **TDVİA**, s. 435.

³¹ Kiel, **EI²**, s. 1014; Kiel, **TDVİA**, ss. 435-436.

³² **Seyahatname**, II. Kitap, s. 77.

³³ **Seyahatname**, II. Kitap, s. 79; **Solak-zâde Tarihi**, Haz. Vahid Çabuk, C. 2, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989, s. 564.

limanda Rûmeli eyâletinin yigirmi yedi sancağının sefere me'mûr olan askerini cümle me'kûlât, meşrûbât [ve] ma'ûnetleriyle gemilere sepişdirüp bir gün bir giceden sonra kûs-i irtihâller çalınup andan yine fırişka yıldız rûzgâr ile (---) mil gidüp kal'a-i Benefşe, limansız açık yer olmağıla ale'l-acele bunda olan asâkir-i İslâmları alup ol gün yine ey-yâm ile Menekşe Burnu'ndan (---) mil ezîre-i Girid

Hanya'nın fethinden sonra Evliyâ Çelebi, Serdar Yusuf Paşa, adada kalan vezirlerle vedalaşarak İstanbul'a dönmek üzere yola çıkar. Dönüş güzergâhında yine Benefşe'den geçer. Burada ilk kez Benefşe yerine Menekşe adını kullanır. Ardından Anabolu'ya gelir ve burada üç gün kalır. Bu seferki gelişinde kaleyi gezip gezmediği hakkında bilgi vermez.³⁴

"Mâh-ı mezbûrun (---) günü Serdâr-ı mu'azzam, Musâhib-i Şehriyârî Yusuf Paşa-yı Hırvâdî cümle kal'ada kalan vüzerâ ve a'yân-ı kibâr ile vedâlaşup donanma-yı hü-mâyûn ile Âsitâne-i sa'âdete muvâfık-ı eyyâm-ı sa'd ile rûy-ı deryâda iki yüz pâre bâdbânın küşâde kılup cânib-i garbda Çuka adaları önünden ubûr edüp andan altmış altı mil Mora cezîresi burnunda Manya kâfiri sâkin olduğu mahalli gâret edüp andan yine Manya burnunda Kelli kal'asını harâbdır, anı ubûr edüp Kapuspata Burnu'n dahi ubûr edüp ve Menekşe kal'asın ubûr edüp kal'a-i Anapoli'de lenger ikâmet edüp anda üç gün meks olunup dördüncü gün müşâvere olunup..."

Melek Ahmed Paşa'nın 1651'de sadarettten azledilmesi üzerine Evliyâ Çelebi, bu azil-den dolayı Paşa hakkında yazdığı kısımlarda onun aldığı tedbirleri sayarken Girit için asker toplandığını ve Benefşe'nin de toplanma merkezlerinden biri olduğunu yazar. Kaldı ki Rûmeli için Anabolu ve Benefşe bu toplanma merkezlerindedir. Gerçekten de Benefşe'nin uzun Girit Savaşı sırasında jeopolitiği gereği stratejik bir öneme sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti hakimiyetinde Girit'e en yakın güvenli nokta ve en yakın üstür.³⁵

"...cem'i Anadolu ve Rûmeli'ne asker sürücüler gidüp asâkir-i İslâm'ı İslâmbol'a ve Boğazhisârlara ve Sakız karşusunda Çeşme ve Mora cezîresinde kal'a-i Benefşe'de niçe bin asker âmâde etdiler."

Bu stratejik yakınlığa bir örnek Deli Hüseyin Paşa yerine Siyavuş Paşa'nın sadrazam olması hadisesinde görülebilir. 1 Mart 1656 tarihinde sadrazamlık mührü Süleyman Paşa'dan alınarak Girit adasında bulunan Serdar Hüseyin Paşa'ya gönderildi. Silistre Muhafızı Siyavuş Paşa da Deli Hüseyin Paşa'nın yerine serdar tayin edildi. Benefşe'den geçerek acele varması için hatt-ı humayun gönderildi.³⁶ Evliyâ Çelebi'nin anlattığına göre Deli Hüseyin Paşa'ya sadrazamlık mührünü götürülenler denizin dalgalı olması ve düşmanın çokluğundan ötürü Girit'e gidemeyip Benefşe'de kaldılar. Bunun üzerine Sipahi Mehmed Ağa mührü Padişah'a geri getirince Padişah da mührü Siyavuş Paşa'ya vererek onu sadrazam tayin etti. Evliyâ Çelebi bu şekilde kendisine gelen mührün geri götürülerek sadrazamlığı sırf bu yüzden kaybetmesine Deli Hüseyin Paşa'nın nasıl hiddetlendiğini de anlatır.³⁷ Görüldüğü üzere sadrazamlık mührünün de güzergâhı Benefşe'den geçmektedir.

³⁴ Seyahatname, II. Kitap, s. 82.

³⁵ Seyahatname, III. Kitap, s. 156.

³⁶ Solak-zâde Tarihi, s. 619.

³⁷ Seyahatname, V. Kitap, s. 11.

"Deli Hüseyin Paşa'ya mührü götürenler Menekşe kal'asında oturup telattum-ı deryâdan ve küffâr-ı hâksârın vefretinden cezîre-i Girid'e geçemeyüp Sipâhî Mehemed Ağa mührü pâdişâha getirüp pâdişâh dahi mührü Siyâvuş Paşa'ya teslîm edüp müstakil vezîria 'zam oldu.

Bu arada Deli Hüseyin Paşa cezîre-i Girid'e kendüye mühür gelüp yine gerüye avdet olunduğın istimâ' edince Deli Hüseyin Paşa timarhânededen boşanır gibi boşanup kükreyüp,

"Ben bu cezîre-i Girid'de niçe oturayım. Asker yok ve imdâd u zahîre ve cebehâne ve mevâcib yokdur, üskes başım alup Cezâyir'e çıkarım" deyü feryâdcıları gelüp..."

Yine verdiği bilgilerden Mora Paşası'nın Girit Seferi bakımından vazifesi ve Benefşe'ye atfedilen stratejik önem görülür.³⁸

"Girid yılından berü cümle Mora askerisi ile Kapudan Paşa ile erbâb-ı timârları sefer eşerler, zîrâ cümle Mora eyâleti askeri deryâ seferine me'mûrlardır. Ancak Mora Paşası Ankebût Ahmed Paşa kethudâlığından çıkma Hasan Paşa Mora Paşası olup muhassıllık ile âlî mansıb olup Benefşe kal'asın muhâfaza edüp cezîre-i Girid'e asker geçirmeği me'mûrdur.

Evliyâ Çelebi, Melek Ahmed Paşa'nın 1662'de ölümünün ardından Seyahatnamesi'nde onunla ilgili yazdığı kısımda Paşa'nın bulunduğu görevleri sayarken merhumun Benefşe'ye de geldiğini görüyoruz.³⁹

"Ve bir kerre cezîre-i Girid'e asker sürüp tâ Benefşe kal'asına vardı."

Benefşe ve Anabolu'nun Osmanlılar tarafından fethi ile ilgili olarak Evliyâ Çelebi, Benefşe bahsinin dışında, Seyahatnamesi'nin üç yerinde daha verdiği bilgiyi tekrarlar ki buna göre II. Mehmed ve II. Bayezid zamanındaki Mora'daki fetih hareketlerinden bahseder, ardından bu iki yerin Süleyman Han zamanında fethedildiğini anlatır.⁴⁰

Mizistre'den Benefşe'ye doğru hareket eden Evliyâ Çelebi Mora yarımadasının Güneydoğusunda yaşayan ve Tsakon olarak adlandırılan Rumların bölgesine giriş yapar. Benefşe'nin de dahil olduğu bölgede Tsakonların yaşadığı bilgisini verir.⁴¹

"Ve Benefşe ve Anaboli Manya'daki dağlar içre bir gûne kavim vardır. Anlara Çakona kavmi derler. Lisânları ne Urûmcadır ve ne Talyan lisânıdır. Başka bir gûne lehçe-i mahsûsaları vardır."

Çakonya nahiyesine vardığında buranın Benefşe kadılığına bağlı olduğunu belirtir. Tsakonların güçlü kuvvetli insanlar olduğundan bahisle bunların Benefşe ve Anabolu limanlarında hamallık ettiklerini kaydeder.⁴²

³⁸ **Seyahatname**, VIII. Kitap, s. 130.

³⁹ **Seyahatname**, VI. Kitap, s. 83.

⁴⁰ **Seyahatname**, V. Kitap, s. 155; **Seyahatname**, VIII. Kitap, s. 128 ve 163.

⁴¹ **Seyahatname**, VIII. Kitap, s. 132.

⁴² **Seyahatname**, VIII. Kitap, s. 157.

“Nâhiye-i azîm kal’a-i kadîm Çakonya Benefşe kadılığında nâhiye-i kübrâdır. On bin kadar re’âyaları var. ...gâyet semîn ü cesîm dâbbetü'l-arz gibi dîv-sıfat zorâver dilâ-ver ü tüvânâ kâfirleri olup ekseriyyâ Benefşe şehri ne ve Anapoliye şehrine avret ve oğlanları ile bu şehre gelüp hamâllık ederler. Gâyet güçlü kefereleri olur.”

Mora yarımadasının bu kesiminin mahsullü ve bağlık bahçelik olduğunu da ilave eder.⁴³

“Ve bir kısım-ı sâlisi Mizistre sancağıdır kim tâ Benefşe'ye varınca bir sevâhil ve mahsüllü ve bâğ u bâğçeli yerlerdir. Hattâ on yedi nev' inciri sicilde mastûr olup Çakona kavmi bu sancak hâkinde olup...”

Yoluna devam ederek Benefşe'ye yaklaşan Evliyâ Çelebi, Çeşmebaşı menziline gelir. Buradaki bağların Benefşelilere ait olduğunu söyler. Burada Benefşe'nin muhafazasından sorumlu Yanyalı Pir Paşa ile Kaplan Paşa'nın da gelip oturduğunu belirtir. Girit'e gidecek askerinin de buralarda beklediğini yazar.⁴⁴

“Menzil-i Çeşmebaşı: Bir vâsî' yerde etrâfi kayalı dağlar olup gûnâ-gûn kaynak suları ve niçe bin bâğları var. Cümle Benefşe kal'ası a'yânının bâğ-ı İremleridir. Benefşe kal'asının muhâfazasına me'mûr Yanyalı Pîr Paşa ve Kaplan Paşalar cümle hayme ve hargâh bâr [u] büngâhların kurup otururlar. Ve niçe bin asâkir-i İslâm Girit'e geçmek için donanma-i hümâyûn ile Kapudan Kaplan Paşa gelir deyü nevbet bekleyüp dağ ve taşlar üzre asâkir-i İslâm meks edüp bir ordu-yı bâzâr ve bir cem'iyet-i kesîr olmuş kim ta'bir olunmaz.”

Ardından Evliyâ Çelebi nihayet Benefşe'ye ulaşır ve şehir hakkında bilgiler vermeye başlar. Evliyâ Çelebi'ye göre Benefşe kalesi, “sun '-ı yed-i Kudret”tir, yani Yaradan'ın elinden çıkmadır. Kalenin inşasını eski Yunan dönemine götürür. İspanyol ve ardından Venedik hâkimiyetinden bahseder ve ne II. Mehmed ne de II. Bayezid zamanında fethedilemediğini, fethin Sultan Süleyman'a nasip olduğunu, idarî olarak Kaptan Paşa eyaletinde Mora sancağına bağlı olduğunu yazar.⁴⁵

“Be-kavl-i müverrihîn ibtidâ binâsı Feylekos-ı Yûnâniyân-ı Batlîmûsân'dır. Ba'dehu dest-i İspanya kralına girdi. Andan Bundukanî Venedik'i elinde iken Ebü'l-feth ve Bâyezîd-i Velî bu kal'a üzre berren ve bahren sefer edüp bu kal'a-i Benefşe ve kal'a-i Anapolya ve kal'a-i Termiş'in fethi müyesser olmayup cümle cezîre-i Mora Âl-i Osmân hükmünde olup Ebü'l-feth'den tâ Sultân Süleymân Hân'a gelince mezkûr üç aded kılâ'-ı metîneler sene (---) dest-i küffârda kalup âhır-ı kâr sene (---) târîhinde Süleymân Hân vüzerâlarından Kapudan Vezîr Kâsım Paşa serdâr-ı mu'azzam olup berren ve bahren deryâ-misâl asker ile bu kal'a-i Benefşe'yi muhâsara edüp Venedik elinden feth edüp Süleymân Hân tahrîri üzre hâlâ kapudan paşa eyâletinde Mora sancağı hükmünde voyvadalıktır. Ve yüz elli akçe pâyesiyle kazâdır.”

Köylerinin sayısını vermezse de şehirdeki görevliler hakkında bilgi verir. Benefşe'de iki dizdarın bulunduğunu söylese de asker sayısını vermez. Sultan Süleyman zamanında

⁴³ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 169-170.

⁴⁴ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 158.

⁴⁵ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 158.

mevcut olan derya kaptanının sonradan kaldırıldığını fakat gerçekte kaleye bir derya kaptanını gerektiğini belirtir.⁴⁶

“Ve nâhiyesi (---) aded ma'mûr kurâlardır. Kethudâyeri ve yeniçeri serdârı ve gayri hâkimleri yokdur, ammâ iki dizdârı vardır. Biri aşağı hisâr ve biri yukarı hisâr dizdârıdır.

Ve cümle (---) aded kal'a neferâtı vardır. Muhtesibi ve bâcdârı ve şehir kethudâsı ve portoyor[oz]ları vardır. Süleymân zamânı başka kapudanı var imiş, beş pâ-re firKate ile deryâyı muhâfaza edermiş. Ba'dehu ref' olmuş, ammâ hakkâ ki bu asırda bu kal'aya bir deryâ kapudanı lâzımdır.”

O sırada Mora Paşası'nın Hasan Paşa olduğunu, Benefşe'de Hakir Hasan Paşa ile birlikte bulunduğunu ve onunla vakit geçirdiğini anlatır.⁴⁷

“Ve hâlâ Mora paşası, Ankebût Ahmed Paşa kethudâlığından çıkma Hasan Paşa olup Seydî Ahmed Paşazâde Mehemmed Paşa ma'zûlen Girid'e geçdi. Hakîr Hasan Paşa ile Benefşe kal'asında kalup kal'ayı seyr [ü] temâşâyâ meşgûl olduk.”

Daha sonra kaleyi tarif etmeye başlar. Coğrafi konumundan başlayarak adeta tanrı eliyle yaratılmış ada misali bu yalçın kayanın zirvesindeki hisarın doğudan batıya uzanan emsalsiz iç kalesinin kapalı havalarda bulutlar içinde kaldığını, üç tarafında duvarı bulunmadığını aşağı kaleye bakan kapısı tarafında duvarlarının bulunduğunu, yüksekliğinden ötürü aşağı bakmanın zor olduğunu söyler. Van kalesiyle kıyaslayarak ondan üç kat daha yüksek ve geniş olduğunu belirtir.⁴⁸

“Akdeniz kenârında Mora cezîresinin cenûbîsi tarafında bir sivri burunda hemân bir ada-misâl bir kırmızı yalçın kaya üzre ol kûh-ı ser-bülendin zirve-i a'lâsında evc-i âsımâna berâber dest-i kudret ile halk olmuş kal'a-i Kahkahâ-yı Rûm bir hisâr-ı üstüvâr-ı lâ-nazîrdir kim şarkdan garba tûlânî vâki' olmuş bir iç kal'a-i bî-misâldir kim ba'zı zamân kesâfet-i hevâda iç kal'a bulutlar içre kalup tâ vakt-i zuhurda şiddet-i hâr olunca ebr-i kebûtlar zâ'il olup iç kal'a nümâyân olmağa başlar. Tâ bu mertebe iç kal'a-i bâlâdır.

Ammâ cânib-i selâsında aslâ divârı yokdur. Hemân bir kal'a-i yed-i kudretidir. Ancak aşağı kal'a tarafına nâzır kapusu kurbunda câ-be-câ kal'a divârları vardır. Ammâ her ne cânibinden olursa aşağı bakılmak muhâldir kim âdemin zehresi çâk olur. Bu kal'a-i bâlâ Kürdistân'da gûyâ Van kal'asıdır, lâkin bu Van kal'asından üç kat yüksekdir ve andan vâsi'dir.”

İç kale içinde her biri kale kadar sağlam 500 bina bulunduğunu yazar ki mübalağalı bir rakamdır. Baştanbaşa kırmızı kiremit örtülü bağırsız, bahçesiz ve avlusuz dar evlerinden, mevcut servi ve dut ağaçlarından bahseder. Hepsi güneye bakan ve birbiri üzerinde yer alan beyaz badanalı evler hoşuna gider. Her evde mutlaka su sarnıcı olduğunu ifade eder. İç kalede kesinlikle gayrimüslim hanesi bulunmadığı gibi han, hamam, kuyu, dükkân gibi bina olmadığını ilave eder. İki tane camii vardır. Biri kiliseden çevirme Fethiye Camii ki bu Bi-

⁴⁶ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 158.

⁴⁷ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 158.

⁴⁸ Seyahatname, VIII. Kitap, ss. 158-159.

zans İmparatoru II. Andronikos tarafından yapılan ve halen mevcut 13. yy Bizans kilisesi olan Agia Sofia'dır⁴⁹, ve diğeri kapı tarafında yer alan Derviş Mehmed Ağa Camii'dir. Evler gibi her iki camii de rüzgârın uçuramayacağı büyük kiremitlerle örtülüdür.⁵⁰

"İçinde cümle beş yüz aded hâne şeddâdî binâlar var, her biri gûyâ birer kal'adır. Serâpâ la'lgûn kiremit örtülü bâğsız ve bâğçesiz ve havlısız daracık dârları var kim cümle büyütları birer gûne kat-ender-kat kasr-ı Havarnak-misâl cihânnümâ hâne-i zibâlardır.

Yedi sekiz yerde dud ağaçları ve beş on yerde servi ağaçları var. Cümle evleri biri biri üzre olup kamusu cânib-i cenûba ve semt-i kıbleye nâzır büyütları ra'nâlardır kim Akdeniz cümle buhayre-misâl nümâyân olup cümle evleri beyâz kuğu gibi şâhâne ma'mûr beyt-i latîflerdir. Ve her evlerde birer ve ikişer üçer su sarnıçları mukarrerdir.



Resim 5: Fethiye Camii (Agia Sofia Kilisesi)

Ammâ bu iç kal'ada aslâ keferê hâneleri yokdur. Ve hammâm ve kuyu ve hân ve dükkân ve gayri binâ-yı âbâdân yokdur.

Ammâ cümle iki aded câmi'-i mü'minân var. Birine Fethiyye câmi'i derler, Sultân Süleymân Hân'ındır kim kenîseden velî olunmuşdur. Ve biri kapunun iç yüzünde Derviş Mehmed Ağa câmi'i. Bunlar kiremitli câmi'lerdir, ammâ cem'i evlerin ve bu câmi'lerin kiremitleri cümle kireç ile mebnî bir gûne büyük kiremitlerdir, zîrâ Rûm kiremidi gibi olsa rüzgâr-ı zorkâr bu kûh-ı serbülendde cümle kiremitleri hevâya atar."

İç kalenin doğu tarafındaki burunda Kasım Paşa kulesi de denilen ve taş merdivenle çıkılan büyük bir kule bulunduğunu ve bunun da tıka basa cephaneye, mühimmat ve levazı-

⁴⁹ Semavi Eyice, "Ayasofya Camii", **TDVİA**, C. 4, İstanbul 1991, ss. 217-218.

⁵⁰ **Seyahatname**, VIII. Kitap, s. 159.

matla dolu olduğu bilgisini verir. Batı tarafında bulunan kulenin ise şehre ve dört bir yana hâkim olduğunu ve kulede zahire ve meşrubat depolandığını yazar.⁵¹

“Ve bu iç kal’anın şark tarafında bir burunda bir kulle-i azîm vardır. Kapsuna taş nerdübân ile çıkılır, Kâsım Paşa kulesi derler. Mâl-â-mâl cebehâne-i mühimmât levâ-zımât memlûdur.

Ve bu kal’anın garb tarafında evce berâber bir kulle-i bâlâsı dahi var. Cümle şehre ve cânib-i erba’aya havâle olup içinde günâ-gün zahâ’ir me’kûlât u meşrûbât mâl-â-mâldir.”

Kalenin denizde 300 mil uzaktan seçildiğini, 80 mil uzaktaki Girit adasının görülebildiğini anlatır. İdrisî de 1154 yılında tamamladığı ve Norman Kralı II. Roger’a ithaf ettiği *Nuzhat al-mustak* adlı coğrafya eserinde Benefşe’den gayet yüksekte olan, Girit adasını gören ve denize hâkim bir kale ile korunmuş şehir olarak bahsediyordu⁵²

“Ve bu kal’a deryâda üç yüz mil deryâdan seçilir. Ve Girid adası bu kal’adan alâ mele’î’n-nâs nümâyândır, zîrâ mâbeyne-hümâları seksen mîldir.”

Kalenin bütün sokaklarının beyaz taş döşeme kaldırım olup bunun temizliğine değinecek kapıcıların ve bekçilerin, tüm yağmur suyu su sarnıçlarına gittiğinden kaleye asla köpek sokmadıklarını yazar. Halkın mesire ve eğlence yerinin yalçın kaya üzerinde bulunan ve doğuya, batıya ve kuzeye bakan Fethiye Camii olduğunu ve namazdan sonra burada oturulup gezinildiğini söyler. Diğer bir seyir mekânının kale kapısı tarafında kale askerinin lonca yeri olduğunu ve burada duvarların silahlarla adeta süslendiğini anlatır.⁵³

“Ve bu kal’anın cümle sokakları serâpâ kudretten beyâz taş döşeme kaldırım olup pâk ü pâkîzedir. Aslâ bu kal’aya bevvâbân [ve] nigâhbânlar köpek komazlar, zîrâ cümle yağmur suları su sarnıçlarına gider. Anıniçün cümle tarîk-i âmları pâkdir.

Ve cümle halkının mesîregâh [u] teferrücgâhları Fethiyye câmi’idir kim bir yalçın kaya üzre vâki’ olup şarka ve şimâle ve garba nâzırdır. Cümle cemâ’at-i kesîre edâ-yı salât etdikten sonra anda oturup teferrüc ederler.

Ve bir mesîregâh dahi kal’a kapusu mâbeyndir kim cümle kal’a kulunun lonca yeridir. Bir büyük kemer altı olmağîle kapunun iki tarafı soffalarında cümle âyende vü revendelerin teferrücgâhlarıdır. Ve cümle der-i dîvârı âlât-ı silâh ile müzeyyendir.”

Evliya Çelebi Benefşe’yi anlatımına yukarıdan aşağı varoşa doğru devam eder. Aşağı inişte yolların sarplığından, hayvanların dahi zorlandığından bahseder. İç kalenin, kible tarafındaki aşağı varoşu adeta karnına alıp kuşattığını, yukarı iç kalenin zirvesinden bakıldığına varoşun görülmediğini yazar.⁵⁴

“Bu mezkûr iç kal’a kapusundan aşağı varoşa enince üç kat dolamaç kal’a kapuları vardır. Yolları sâff mücellâ yalçın kayalı gâyet sarp yollarından at ve katır ve hımârlar gücile çıkarlar. Ve bu mezkûr iç kal’a kayası aşağı varoşu gûyâ karnına alup kuşatmıştır.

⁵¹ *Seyahatname*, VIII. Kitap, s. 159.

⁵² *Seyahatname*, VIII. Kitap, s. 159; Nikos A. Bees, “Mora”, *İslâm Ansiklopedisi*, MEB, C. 8, Es-kişehir 2001, s. 427.

⁵³ *Seyahatname*, VIII. Kitap, s. 159.

⁵⁴ *Seyahatname*, VIII. Kitap, s. 159.

Ve bu varoş iç kal'anın kiblesi tarafına vâki' olup iç kal'a kayası altına girmiştir. Hattâ yukarı iç kal'anın tâ zirve-i a'lâsından bu aşağı varoş görünmez, zîrâ iç kal'anın püšte-i âlîsi altına aşağı varoş girmiştir. Anınıçün yukarı kal'adan bu varoş hisâr görünmez.”

IV. Mehmed zamanında aşağı varoşun Venedik saldırısına uğraması ve 3 ay 10 gün kuşatmada kalması üzerine halkın isteği üzerine iç kale kayasından denize kadar hisar inşa edildiğini, bu sayede Benefşe'nin canlandığını ve daha müstahkem hale geldiğini ifade eder.⁵⁵



“Sebeb-i binâsı oldur kim sene (---) târîhinde Sultân Mehmed Hân asrında bu kal'a-i Benefşe'nin varoşu etrâfında rabât-ı ma'mûresi olmadığı e-cilden Venedik kâfiri donanma-i men-hûsuyla yüz pâre keştî deryâdan ve Manya ve Malta küffârları karadan gelüp bu varoşu üç ay on gün muhâsara edüp yüz bin aded top gülleleri urup bir taş koparamayup hâ'ib ü hâsir olup kal'a fethinden me'yûs oldukları mahalde karadan kırk bin aded güzîde asker-i İslâm imdâd yetişüp küffâr-ı bed-girdâr-ı murdârı ale'l-gafle basup

küffârı kıra kıra deryâya döküp niçe bin aded kefer [vü] fecereler gark-ı bahr-i Sefîd olup niçesi şinâverlik ederek gemilerine varup karârları firâra mübeddel olup cân bercehennem gitdiklerinde ahâlî-i vilâyet hâl-i diyer-günların der-i devlet-medâra arz etdiklerinde donanma-i hümayûn ile sene (---) târîhinde Kapudan Fazlı Paşa ve on iki eyâlet askeri ve yetmiş bin re'âyâ vü berâyâ ve ummâl ve bennâlar cem' olup mezkû[r] iç kal'a kayasının nisfından üstâd-ı bennâ bölüp tâ deryâya varınca ve leb-i deryâ ile tâ iç kal'a kayasının deryâ içindeki burnuna varınca bir hisâr-ı şekl-i müselles etmişlerdir kim henüz kal'a-i Benefşe tâze cân bulup bir kal'a-i hısn-ı hasîn ve sedd-i metîn olmuştur.”

Aşağı varoştaki sokakların çok dar olduğunu belirtse de bunun olası bir düşman kuşatması sırasında düşmanın rahat ilerlemesini engelleyeceği için olumlu bulur. Birbiri üzere bulunan kale gibi avlusuz evlerin Rumlara ait olduğunu, bu Rumların Venedik saldırısı sırasında kahramanca mücadele ettiklerini, bu yüzden de Venediklilerin bu Rumları can düşmanı saydığını, bulsalar hemen öldüreceklerini söyler. Varoşun kale içine alınmasıyla artık bu cengâver Rumların çok daha bahadır hale geleceklerini düşünür.⁵⁶

“Ammâ cümle bu varoşun sokakları daracıkdır. Lâkin dar olduğu yine eyidir, zîrâ hîn-i muhâsarada düşman dar sokaklarından yürüyüş edemezler. Ve cümle evleri biri biri üzre kat-ender-kat havlısız kal'a-misâl cümle Rûm keferelerinin evleridir.

Müselmân mahalleleri kal'anın kayası altına vâki' olup gâyet cengâver ve dilâver Rûm kefereleri olur. Hattâ Venedik kâfiri bu varoşu muhâsara etdikde dahi kal'aları yok

⁵⁵ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 159.

⁵⁶ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 160.

iken küffâr buna üç kerre yürüyüş edüp daracık sokak[ar]ına Freng girince varoş Urûmları kıra kıra gerüye döndermişlerdir. Hâlâ cemî'i Venedik kâfirleri bu Benefşe keferelerinin ol kadar adû-yı cânlarıdır kim Benefşeliyi bulsalar kebâb ederler. Gâyet bahâdır Rûm kefereleri olur. Şimdi ise varoşları kal'a içine alındı. Her bir Rûmları ejder-i heft-ser-misâl oldular."

Daha sonra Evliya Çelebi varoşu tarif etmeye başlar. Varoşun çepeçevre 2100 uzun adım olduğunu, hisarda 9 kule, 3 büyük tabya ve 4 kapısı bulunduğunu, doğuda limana nazır deniz kenarında sağlam bir kapı, şehrin mezarlığının yer aldığı batı tarafında ise büyük üç kat demir bir kapı olduğunu yazar.⁵⁷

"Bu varoş iç kal'a kayası nisfından garb tarafında varoş kapusundan deryâ kenârından şark tarafı kapusundan yine iç kal'a kayası burnuna muttasıl varınca cümle girdâ-gird cirmi iki bin yüz aded germe adımdır."

Ve cümle tokuz aded kulle ve cümle üç yerde tabya-i azîmler ve cümle dörd aded kapuları vardır. Evvelâ şark tarafında bir kapusu leb-i deryâda olup limana nâzırdır, ammâ kıbleye açılır metîn kapudur. Ve biri dahi cânib-i garba mekşûf büyük kapudur kim üç kat biri biri içre demir kapulardır. Ve iki aded küçük uğrın kapucukları vardır. Ammâ büyük garb tarafı kapusundan taşra şehrin mezâristânıdır."

Varoşu tarif etmeyi sürdüren Evliyâ Çelebi, varoшта birkaç acı su kuyusu olduğunu, limanda bezirgân mahzenleri bulunduğunu, limanda büyük gemilerin demirleyemediğini söyler. Varoшта ayrıca irili ufaklı toplam 1600 avlusuz, daracık ve hepsi kiremit örtülü, temiz ve beyaz, kale gibi sağlam kat kat evler bulunur dese de 4 hektarlık bir alan için bu rakam abartılıdır. İki adet camii, iki adet mescid, bir medrese, iki mekteb ve toplam elli dükkân sayar. Gerçekte medresenin varlığı şüphelidir. Zira Rumeli'ye ait resmî ve çağdaş medrese kayıtlarında bu medrese gözükmemektedir.⁵⁸

"Ve birkaç acı sulu kuyuları var. Ve liman kenârında bâzergân mahzenleri var. Bu taraf limandır, ammâ büyük gemiler yatamazlar. Benefşe firkateleri ve Gelibolu gemileri yatırlar."

Ve bu mezkûr varoş içinde irili ve ufaklı cümle bin altı yüz aded havlısız daracık ve cümle kiremit örtülü kat-ender-kat kârgîr binâlı kal'a-misâl Şed-dâdî-eser evlerdir. Cümlesi pâk ve beyâz ve nazîf büyût-ı ra'nâlarıdır."

Cümle kârgîr kubbeli ve kârgîr minâreli iki aded câmi'leri çârsû içre olmak ile ikisi de cemâ'at-i kesîrelidir. Ve cümle iki aded mesâciddir. Ve cümle bir medresedir ve cümle iki mektebdir. Ve cümle elli aded dükkândır."

Evliya Çelebi Benefşe'deki su sıkıntısına da dikkat çeker. Hiç sebil, çeşme ve hamam bulunmadığını söyler. Su sıkıntısına rağmen ahalinin şehre su getirilmesine de karşı çıktığını, su gelmesi halinde sarnıçları boş vereceklerini ve olası bir muhasara sırasında susuzluktan kaleyi teslim edebilecekleri fikrinde olduğunu, yine de her evde sarnıçlar bulunsa da kimse-nin kimseye damla su vermediğini ileri sürer. Kayalık bu şehirde bağ bahçe bulunmadığını,

⁵⁷ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 160.

⁵⁸ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 160; Kiel, *EP*, s. 1014; Kiel, *TDVİA*, ss. 435-436.

havasının gayet sıcak olduğunu, insanların beyaz tenli olduğunu ve kalelerinin Allah tarafından korunduğunu da anlatır.⁵⁹

“Sudan gayri bu şehirde her ne murâd edinsen bulunur, illâ su bulunmaz. Miskâl ile su bulunduğucilden bu şehirde aslâ çeşme ve sebîlhâne ve hammâm yoktur.

Bu şehre âb-ı hayât su gelmek kâbidir ammâ cümle şehir halkları ale'l-ittifâk şehre su gelmesine sâhib-i hayrları men' ederler.

Sebebi oldur kim, “Çeşme sularımız vardır deyü mağrûr olup su sarnıçlarımıza mukayyed olmayup vîrân olur, hîn-i muhâsarada küffâr gelüp taşradan gelen sularımızı kesüp cümlemiz susuz kalup amân deyüp kal'ayı kâfire vermek iktizâ eder” deyü bu fikr ile ahâlf-i vilâyet şehre su geldiğün istemezler.

Ammâ her evde beşer onar aded su sarnıçları mukarrerdir. Cümle üç bin aded sarnıçları var kim mâh-ı Temmûz'da her biri âb-ı hayât olup buz pâresidir, ammâ cümle sahrîcleri mühürlüdür kim bir komşu bir komşuya bir katre içmeğe su vermez.

Ve cümle iç kal'anın kızıl kayasından cereyân eden bârân-ı rahmete yollar kesüp mîrî sarnıçlara, andan şehir evleri sarnıçlarına dolar. Cemî'i hânedânların dam [u] bâmları üzre cereyân eden matar-ı rahmetin bir katresi hebâya gitmeyüp sahrîclere akar.

Bu şehirde aslâ bâğ u bâğçe olmaz, zîrâ cümle seng-i hârâdır. Ve hevâsı gâyet ısıcaktır. Ve mahbûbu ve mahbûbesi gâyet akdır. Ve kal'alarının hâfız Hallâk-ı Rezzâkdir.”

Benefşe kalesinin bir ada olduğunu, Batı yönünde anakara tarafında deniz üzerinde 450 adım uzunluğunda 11 göz taş bir köprü bulunduğunu, köprünün olduğu yerde deniz sığ olduğu için köprü altından balıkçı kayıklarının geçebildiğini, köprünün her iki tarafı liman olsa da büyük gemilerin yanaşamadığını bildirir.⁶⁰

“Ve bu Benefşe kal'ası bir adadır. Ancak kara tarafı ki garb cânibidir, ol mahalde deryâ üzre on bir göz taş cisir var. Tûlu dörd yü[z] elli adımdır. Cisir olduğu mahal sığdır. Tâ cisirler altından balıkçıların kayıkları bir taraftan bir taraf deryâsına geçer, zîrâ bu cisrin iki tarafı liman dır, ammâ büyük gemiler müşkil yatırlar”

Son olarak Benefşe'nin limanı hakkında bilgiler verir. Limanın Yıldız, Karayel ve Batı rûzgârlarından korunaklı, iyi bir liman olduğunu, 200 parça geminin rahatlıkla demirleyebildiğini, limanın batı tarafında iyi sular bulunduğunu söyler. Benefşe köprüsünün yarım saat güneyindeki bağlar ve bahçelerin Benefşe ahalisine ait olduğunu, burada iyi sular, sulu meyveler ve yemesi hoş üzümlerin bulunduğunu yazar.⁶¹

Ammâ eski Benefşe limanı gâyet latîf ve top altında a'lâ yataklı liman-ı emân olup iki yüz pâre gemiler yıldızdan ve karayelden ve batıdan bu üç rûzgâr-ı zorkârdan âsân yatır. Cümle gemiler başların karada taşlara yıldız cânibine bağlar. Ve lodos cânibine on kulaç yerde demir korlar, ammâ lodosa ve kiblede ve gün doğusunda gemiler yatamaz, gâyet müşkildir.

⁵⁹ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 160.

⁶⁰ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 160.

⁶¹ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 160.

Ve bu limanın garb tarafında kayalar altında latîf sular bulunur. Ve mezkûr Benefşe cisrinin nîm sâ'at cenûbundaki bâğlar ve bâğçeler cümle Benefşelinindir. Latîf suları ve âbdâr meyveleri ve hoş-hor engûrleri olur.”

Evliyâ Çelebi, Benefşe’de Hasan Paşa’nın yanında bir hafta kaldığını, buradan ayrılırken kendisinden ihsanlar aldığını ilave eder. Osmanlı Devleti’nin tüm deniz kıyılarında topraklarında Benefşe gibi önemli bir serhaddi olmadığı kanaatinde bulunur.⁶²

“Ve bu Benefşe'den cenûba kaya burun kâmil otuz mîldir. Andan cezîre-i Girid kıble cânibine kâmil seksen mîldir. Cemî'i leb-i deryâda Âl-i Osmân'ın Benefşe gibi elzem-i levâzımından bir serhad yokdur. Ve gâyet cezîre-i bî-amân yerde vâkî' olup limanı bî-emândır.

Bu kal'ada Hasan Paşa yanında bir hafta meks edüp garîb ü acîb temâşâlar etdik. Ba'dehu bunda haber aldık kim Sadrı'zam Termiş kal'asından donanma-i hümâyûna süvâr olup cezîre-i Girid'e geçmiş. Hakîr dahi Mora Paşası Hasan Paşa'dan ihsânlar ve refikler alup”

Benefşe’den Anabolu’ya doğru yola çıkar.⁶³

Anabolu’ya gelen Evliyâ Çelebi burada günlerini geçirirken Sadrazamı Girit’e bırakan Kapudan Kaplan Paşa geri gelir ve kendisini Girit’e götürmeyi teklif eder. Bunun üzerine yapılan hazırlıklardan sonra yola çıkılır ve yolda fırtına çıktığı için 5 gün Benefşe limanına sığınmak zorunda kalırlar. Bu sayede Evliyâ tekrar Benefşe’ye uğramış olur.⁶⁴

“...hikmet-i Hudâ rûzgâr-ı zorkâr muhâlif olup beş gün beş gece bu limanda tente kurup lenger-endâht olup mihmân olduk.”

Kalelere ayrıca özel ilgi duyduğunu belirttiğimiz Evliyâ Çelebi, Benefşe kalesini seyahatnamesinde bazen tek başına bazen de diğer kalelerle birlikte bir kıyaslama unsuru olarak da kullanır. Anadolu’da, Rumeli’de ve Kıırım’da karşılaştığı kaleleri birbiriyle kıyaslamaktan geri durmaz ve kıyaslarken buralara ait kafasında belirlediği kaleleri de sayar ve ardından o sırada ele aldığı kaleyi yüksekliği, sağlamlığı, genişliği, sarplığı ya da zapt edilemezliği bakımından daha bir öne çıkarır. Seyahatnamesinde Benefşe kalesini sırasıyla Kemah kalesi⁶⁵, Mardin kalesi⁶⁶, Van kalesi⁶⁷, Yayıçse kalesi⁶⁸, Menkub kalesi⁶⁹, Julad kalesi⁷⁰ ve son olarak Alâiye kalesi⁷¹ ile kıyaslar.

⁶² Seyahatname, VIII. Kitap, s. 160.

⁶³ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 160.

⁶⁴ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 170.

⁶⁵ Seyahatname, II. Kitap, s. 194.

⁶⁶ Seyahatname, IV. Kitap, s. 44.

⁶⁷ Seyahatname, IV. Kitap, s. 111.

⁶⁸ Seyahatname, V. Kitap, s. 266.

⁶⁹ Seyahatname, VII. Kitap, s. 223.

⁷⁰ Seyahatname, VIII. Kitap, s. 298.

⁷¹ Seyahatname, IX. Kitap, s. 152.

Evliyâ Çelebi'den Sonra Benefşe

1683 yılındaki II. Viyana Kuşatması'nın başarısız olmasının ardından Osmanlılara karşı oluşturulan Mukaddes İttifak'a mensup Hıristiyan güçlerle yapılan 1683-1699 Savaşı'nda Osmanlılar Benefşe ve tüm Mora'yı Venediklilere kaybettiler. 1683-84'de Benefşe dışında bütün Mora tamamen Venediklilerin eline geçti. Mora'da son kalan müstahkem mevki olan Benefşe 14 aylık bir kuşatmadan sonra Ağustos 1690'da teslim oldu. 300'ü asker, 2000 Türk kaleden çıktı. Venedik idaresinde kasabada bazıları bugün bile ayakta olan (25 taneden 17'si) büyük sayıda kilise inşa edildi. Kaya üzerindeki kilise-camii hariç Osmanlı binaları yıkıldı. 1700 yılına ait Venedik nüfus sayımı Benefşe kasabasında yaşayan 1622 kişiyle 428 aileden bahseder. Aynı kaynağa göre kasaba 17 köy, 3 manastır ve toplam 8366 kişilik 2075 aileden oluşan bölgenin merkeziydi. Osmanlılar 1715'de Sadrazam Damad Ali Paşa'nın hızlı seferinden sonra Mora hâkimi olarak geri döndüler. Kasabanın iki yıllık tedarigi olmasına rağmen Venedikli Federigo Badoer mücadele etmeden teslim oldu.⁷²

1716'da Osmanlı tahrir heyetinin sayımında sadece ikisi dönme 3 Müslüman ve 144 yetişkin gayr-ı müslim erkek vardı. Benefşe'ye ait vergi kaydı kasabaya bağlı anakarada önemli oranda pamuk üretildiğini gösterir. Şaraptan artık bahsedilmez. Kasaba XVIII. yüzyılda tekrar kendine gelir, kaza merkezi ve Rum başpiskoposluk makamı olarak kalır. Pouqueville 19. yüzyıl başında ziyaret ettiğinde burada 2000 Türk ve Rum nüfusu vardı. Kaza ihraç için önemli miktarda keten ve zeytinyağı üretiyordu. 1805 baharında kasabayı ziyaret eden Martin Leake, aşağı kasabada 300 ev ve kalede altısı hariç hepsi Türklere ait 50 evden bahseder. 1770'de Mora'daki Rus işgalinden önce kazanın köyleri dâhil 150 Rum aile vardı. Bunlar bu olaydan sonra Anadolu'ya ve adalara kaçtılar. Özellikle Batı Anadolu'da geniş arazilere sahip ayanlar tarafından insan gücü açığını kapatmak üzere tarım alanlarına yerleştirilmişlerdi. Yunan İhtilâli sırasında Benefşe 1821'de dört aylık bir muhasaradan sonra açlığa mahkûm olarak şartlı teslim oldu. Hayatta kalabilmiş 500 ilâ 700 kişi gemilerle Anadolu'ya gönderildi.⁷³

Savaştan ve Müslümanların gidişinden sonra Benefşe hiçbir zaman kendine gelemedi. Atina'daki İngiltere elçisi Thomas Wyse 1858 yılındaki ziyaretinde kasabada 100 kadar Yunanlı aile olup evlerin yarısı harabe halindeydi. Günümüzde uzun bir süre aşağı kasaba birkaç ailenin yaşadığı hayalet şehir iken yukarıda, kaya üzerindeki iç kale boş ve harabelik halindedir. 1961 Yunan nüfus sayımına göre 82 kişi mevcut iken 2001'de 90 kişidir. Son zamanlarda Kaya'nın karşı tarafında, anakara üzerinde küçük bir balıkçı köyü ortaya çıktı. Turizmin bu izole yere ulaşması sayesinde bazı harabe evler tatil evi olarak tekrar inşa edilince kasabada bir canlanma yaşandı. Bugün sadece IV. Mehmed'in yaptırdığı kudretli duvarlar ve aşağı kasabada mimarî açıdan özelliiksiz bir camii Osmanlı asırlarını hatırlatır.⁷⁴

⁷² Setton, *age*, IV, ss. 1101, 1103; Kiel, *EP*, ss. 1014-1015; Kiel, *TDVİA*, s. 436; Andrews, *age*, s. 199.

⁷³ Setton, *age*, IV, ss. 1101, 1103; Kiel, *EP*, ss. 1014-1015; Kiel, *TDVİA*, s. 436; Andrews, *age*, s. 199.

⁷⁴ <http://en.wikipedia.org/wiki/Monemvasia> (19.12.2011); Kiel, *EP*, ss. 1014-1015; Kiel, *TDVİA*, s. 436; Andrews, *age*, s. 199.

Sonuç

Seyyah-ı âlem Evliyâ Çelebi Girit savaşına katılmak üzere çıkmış olduğu seyahati sırasında Mora yarımadasına geldiğinde ortaçağların ünlü kalesi Benefşe'ye de uğramış ve burada bir hafta kalmıştır. Dönemi için Benefşe hakkında gerek kalesi ve gerekse de kasabası bakımından önemli bilgiler vermiştir. Onun kale için kullandığı “*sun‘-ı yed-i Kudret*” tabiri çok haklı ve yerinde bir benzetme olmuştur. Kale kurulduğu andan itibaren hiçbir zaman doğrudan askerî bir hücumun sonunda zapt edilememe özelliğini Evliyâ Çelebi'nin ziyaretinden sonraki dönemlerde de korumuştur.

Benefşe'nin jeopolitik konumu gereği sahip olduğu stratejik önem ortaçağlardan sonra, 25 yıl kadar uzun süren Girit Savaşı sırasında bir kez daha ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti hâkimiyetinde olup da Girit'e en yakın güvenli nokta ve en yakın üstür. Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnamesindeki kayıtlar da bunu teyit etmektedir.

KAYNAKÇA

- ANDREWS Kevin, **Castles of the Morea**, Adolf M. Hakkart, Amsterdam 1978.
- AYÖNÜ Yusuf, **Katalanların Anadolu ve Trakya'daki Faaliyetleri (1302-1311)**, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2009.
- BALTA Evangelia, Yücel DAĞLI, “Evliyâ Çelebi'ye göre Mora Yarımadası ve Girit'te Bağcılık ve Şaraplar”, Çev. R. Aslıhan Aksoy Sheridan, **Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar**, Haz. M. Sabri Koz, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2011, ss. 103-127.
- BEEES Nikos A., “Mora”, **İslâm Ansiklopedisi**, MEB, C. 8, Eskişehir 2001.
- DANKOFF Robert, **Seyyah-ı Âlem Evliyâ Çelebi'nin Dünya'ya Bakışı**, Çev. Müfit Günay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
- EVLİYÂ ÇELEBİ B. DERVİŞ MEHEMMED ZİLLÎ, **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 304 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini, II. Kitap (Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006 (1. bsk 1999).
- , **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini, III. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2006. (1. bsk 1999)
- , **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini, IV. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- , **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 307 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini, V. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İbrahim Sezgin), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007. (1. bsk 2001)
- , **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini, VI. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2002.

- , **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini, VII. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- , **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu - Dizini, VIII. Kitap (Haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Robert Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- , **Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi**, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 Numaralı Yazmalarının Mukayeseli Transkripsiyonu - Dizini, IX. Kitap (Haz. Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005.
- EYİCE Semavi, "Ayasofya Camii", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul 1991, ss. 217-218.
- KÂTİB ÇELEBİ, **Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr**, Haz. İdris Bostan, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2008.
- KAYAPINAR Levent, "Yunanistan'da Osmanlı Hakimiyetinin Kurulması (1361-1461)", **Türkler**, C. 9, Ankara 2002, 187-195.
- KIEL Machiel, "Benefşe", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 5, İstanbul 1992, ss. 434-436.
- , "Menekshe", **Encyclopedia of Islam**, 2nd Edition, Vol. VI, Leiden 1991, ss. 1013-1015.
- LOUPİS Dimitris, "Το Οδοιπορικό του Εβλιά Τσελεμπί ή οι Βιβλιογραφικές Περιπέτειες μιας Περιήγησης", [Evliyâ Çelebi'nin Seyahatnamesi veya Bir Gezinin Bibliyografik Maceraları], **Η Καθ'ημάς Ανατολή** [Bizim Doğu], 3, 1996, 173-185.
- MacKAY Pierre, "Acrocorinth in 1668, A Turkish Account", **Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens**, Vol. 37, No. 4, Oct-Dec. 1968, 386-397.
- MILLER William, "Monemvasia During the Frankish Period (1204-1540)", **The Journal of Hellenic Studies**, Vol. 27, (1907) pp. 229-241 + 300-301.
- Οδοιπορικό στην Ελλάδα (1668-1671)** [Seyahatname Yunanistan Faslı (1668-1671)] **Πελοπόννησος, Νησία Ιονίου, Κρήτη, Κυκλάδες, Νησία Ανατολικού Αιγαίου**, Εισαγωγή, Μετάφραση, Σημειώσεις: Δημήτρης Λούπης [Giriş, Çeviri, Notlar: Dimitris Loupis] Αθήνα 2005.
- PİRÎ REİS, **Kitab-ı Bahriye**, Ed. Bülent Arı, T.C. Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı, Ankara 2002.
- PITCHER Donald Edgar, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, Çev. Bahar Tırnakçı, 3. bsk, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- SETTON Kenneth M., **The Papacy and the Levant (1204-1571)**, Vol.I-IV, The American Philosophical Society, Philadelphia 1976-1984.
- Solak-zâde Tarihi**, Haz. Vahid Çabuk, C. 2, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1989.
- TRAQUAIR Ramsay, "Laconia I: Medieval Fortresses", **The Annual of the British School at Athens**, Vol. 12 (1905/1906), 259-276.

WITTEK Paul, “The Castle of Violets: From Greek Monemvasia to Turkish Menekshe”,
Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London, Vol.
20, No 1/3, 1957, pp. 601-613.

WYSE Thomas, **An Excursion in the Peloponnesus in the Year 1858**, Vol. 1, London 1865.

Yorgios Sfrancis’in Anıları, Chronicon Minus, Çev. Levent Kayapınar, Kitabevi, İstanbul
2009.

<http://en.wikipedia.org/wiki/Monemvasia> (19.12.2011)

<http://www.bilkent.edu.tr/~tebsite/kaynaklar/evliya.pdf> (19.12.2011)